

Pakikibaka sa Wika: Ganoon Pa Rin Ngayon*

CONSUELO J. PAZ

A century after the revolution that catapulted the Philippines beyond Spanish colonial rule, the battle for the liberation of the Filipino language is still being waged. A common language that will embrace a way of life that is truly of the Filipino people has yet to be established although efforts to establish one have spanned more than a century. During the early stages of the revolution, political ideals were spread through materials mainly written in Spanish. Carrying the message of freedom to the masses proved difficult because three centuries of Spanish rule limited the literacy level of the fragmented Filipino people among members of the ilustrado class, who spoke, thought and wrote in Spanish. There was, however, an attempt by leaders of the revolution to formalize a national language for the Filipinos who needed to be free from Spain and its cultural influence. But first and foremost, the national language, which was still to take shape, was to become a tool of the revolution. Primarily, the people needed to be reminded of their love for the motherland and the need for unity if lasting freedom was to be achieved. This was done through writings in Filipino; never mind if a definitive Filipino grammar was absent. Consequently, the use of a non-Spanish language raised the level of awareness regarding the existence of an indigenous one.

Early attempts to use a native language revealed the depth of Spanish influence. It was clear that Spanish orthography and grammar were to be an integral part of the national language that was just starting to take shape. But the proponents of the language revolution were not to give up easily and made significant progress in the formalization of the national language. An example of this is the use of affixes, the grammatical function of which is an integral part of all local dialects. The use of affixes was not yet extensive or uniform given the complex nature of the local vocabulary which was still heavy with Spanish holdovers.

Before any further shaping of the national language could take place, the United States established an education system that would shelve the institutionalization of a Filipino language for another hundred years. Without a national language to prevent the entrenchment of the English language, the latter became the mode of communication among the educated. The non-elite groups were marginalized and barred from participation in government because of the language barrier. At present, the constitutionally assured use of Filipino in governance and education is implemented only in ceremony. Its full implementation is being hampered by globalization. Some argue that proficiency in the English language is necessary for competitiveness in the global village. Hence, efforts to unify the country through language must take a back seat to development. By its very nature, language, however, evolves; it develops to become relevant to the people who speak it or it disappears. It is the people, not the few in power, who must find their own words to transform ideals into destiny. Without their own language a people are doomed to spend at least one more century without a voice. The architects of the revolution were ahead of their time.

* The author acknowledges the support extended by the National Centennial Commission for the research and writing of this paper.

Kung mabanggit man ang wika na kaugnay ng rebulusyong laban sa mga mananakop nung mga taon 1896 hanggang 1899 binabanggit ang papel nito sa pag-alab ng damdamin sa pakikibaka o di kaya sa pagsusuri ng dinamdam ng mga nakibaka nung panahong iyon. Ang tungkol sa paggamit ng wika na pang-udyok ng popular na suporta at kaukulang aksyon tungo sa tagumpay ng pakikibaka ang karaniwang nababanggit. Di napapansin ang pagpupumiglas sa wika mismo ng mga rebulusyunaryo at mga iba pang mamamayan na kasabay ng politikal na pagpupumiglas nung panahon na yun. Ang pakikibakang ito sa wika'y tungo din sa pag-aklas sa hawak ng dayuhan at naghanged din ng kalayaan. Di kelangan sabihin pa siguro na ang wika'y vehikulo sa pagkalat ng mga naiisip at karaniwan, ito'y para magresulta ng ninanais na tugon o kilos. Ginamit ang wika sa panahon na yun para lumaganap ang hangaring makalaya at nakalarawan sa porma ng wika ang matinding pagnanais na lumaya. Di siguro masasabing tunay na kalayaan ang hinangad kung ang politikal na kalayaan lamang, na dahil totoong mas kapansinpinsin ito, ang pinaglaban nila.

Totoong gamit na gamit ang Kastila nung panahong iyon at karamihan ng sinulat ng mga rebulusyunaryo'y nasa Kastila. Hindi sila masisisi dahil sa wikang ito sila naging litereyt. Halos tatlong daang taong nakaraan na itinabi na ang mga katutubong sistemang pansulat, o ang alibata, at ang sistemang Kastila, o ang alfabet, ang ginamit. Itong sistema ng Kastilang pagsulat ang naging modelo para sa pagsulat ng mga katutubong wika na halos mga ginamit lang nuon sa oral na komunikasyon.

Ganon pa man, makikita sa mga dokumento nung pinag-usapang panahon ang pagnanasang gamitin din ang mga katutubong wika sa pagsulat. Importanteng pansinin, at yun ang tatalakayin dito, ang pagsisikap na iformalays o bigyan ng anyo o form ang sariling wika ng mga Filipinong gustong lumaya sa napakatagal na gapos ng dayuhan at ng wika nya. Ginamit ang wikang sarili para patatagin ang pagkafilipino ng mga nakibaka kaya nagkaron ng pagsikap na gamitin din ang wika nila sa nakasulat na komunikasyon. Bagamat di siguro sadya nilang ginawa ito, maliwanag sa mga sinulat nila ang pagsikap na kilalanin ang formal na istruktura ng mga wikang katutubo. Salungat ito sa pananaw ng mga dayuhan sa mga wika natin na mga walang kayang ipaalam o ipahayag ang mga matatayog na kaisipan o malalalim na karunungan.

Maraming makukunan ng impormasyon na nagpapakita ng gamit ng wika nung panahon ng rebulusyon laban sa mga Kastila tulad ng mga personal na sulat, mga promulgasyon, dekri, report at iba pa na nakasulat sa Kastila, Tagalog, Sebwano, Ilonggo at ilan pang mga wika sa Pilipinas. Madadagdag pa rito ang mga sinalin sa mga wikang ito na sinulat sa Kastila. Pero para sa ngayon, mga personal na sulat at ilan dokumentong sinulat sa Tagalog mula 1880 hanggang 1899 ang pag-uusapan para maipakita ang isang bahagi ng pakikibaka sa pagpapalaya ng katutubong wika at mga gumamit nito. Mas malaya't natural ang wika ng mga personal na sulat keysa sa mga mas pormal na midyum tulad ng mga promulgasyon o publikasyon kaya halos lahat ng sinuri'y kinuha sa mga personal na sulat nung era ng rebulusyon. Ganon pa man, pinag-aralan din ang ilang pinablis na materyal para malaman ang mas formal at pinag-isipang varayti ng Tagalog nuon. Ang sinulat sa wikang Tagalog lamang ang tatalakayin dito dahil nasa wikang ito ang karamihan ng materyal na aveylabol. Ito rin ang katutubong wika sa pinakasentro ng pakikibaka nuon, ang katagalugan.

Sa unang parte nito'y sisikapin na ipakita kung papano ginamit ang wika para kumbinsihin o di kaya manipulahin ang sinulatan para kaagad kumilos o gumawa ng inaasahang pagkilos. Meron ng ilan na nagsulat tungkol sa tapik na ito pero ibig pa rin ipakita rito, kahit na bahagya lamang, kung papanong inudyukan na kumilos ang mga sinulatan para maabot ang hinangad na kalayaan sa paraan ng mga simbolo at metafor. Sa susunod na parte, tatalakayin ang pagsisikap sa pagformalays ng kaalaman tungkol sa wika. Para malaman ito, tinignan ang mga sinulat ng mga mismong nagsasalita ng Tagalog nung panahon na yun habang pinagsisikapan nilang maitatag ang kanilang aydentiti sa paraan ng rebolusyon. Kasunod nito'y didiskasin ang mga pagsisikap sa pagtatag ng aydentiting linggwistik nuon kaugnay ng mga kasalukuyang pagsisikap sa pagtatag ng wikang pambansa. Tatapusin ito sa ilang pagpapalagay tungkol sa hinaharap.

Pangungumbinsi

Kahit na nanatili ang Kastila na wikang pansulat hanggang sa unang dekada ng ika-20 na siglo, ginagamit na ang mga wikang katutubo sa pagsulat para mangumbinsi o magmanipula, intensyunal man o hindi. Para madaling masundan ang ibig sabihin nito, gumamit ang mga awtor ng mga ineksamin na materyal ng mga metafor at ekspresyon na

naglalarawan ng mga ordinaryo, beysik at madaling maintindihan na salita tulad ng mga parte ng katawan o mga nilalaman ng kapaligiran. Halimbawa:

[T]umugtog sa **loob** ko ang isang samang **sakona** (50C)¹, . . .na nacasisira ng acqing **isip** ay caualang inaaning anomang maguing cacatihang maguing sa **dagat**(6B), . . . ang **ina'** nati'y nasasana kaila'ng ating **tubusin** muna, bago tayo makapag **aliw**.(16B), . . . ay hindi pa nauaualis na mabuti ang **casamaan** ng mga castilang nagpuno dito.(2F), . . .kalamigan ng loob . . . , pagingat ingatan gaya ng **puri** (10A), . . . mag **isang loob** huag tutulad doon sa iba na mag **dadalawang mucha** na anomang kagalingan sa **gauin** bukas makalawa masama at **alipin ka** rin.(3B), . . .isa ako sa mga **anino** na **sunod sunod** upang kayo'y makaunig (11B), . . .bobooin ang mga **puso**. . . , . . . huag matatacot sa barilan ni patatalo sa **titigan** (13B). At para maipagdiin na dapat lamang mahalina at igalang ang bayan tinawag itong: **Ynang** Filipinas(11B, 13B), Bayang tinubuan (11B), **lupang** tinubuan (10A), **Haring** Bayang Katagalugan (3A).

Marami pang halimbawa ng mga salita na walang dudang nagpainit ng kalooban at nakapagkumbinsi katulad ng nilalaman ng tanyag na sulat ni Rizal sa mga Kababayang Dalaga sa Malolos (7C):

[D]ala'ng **malabis na kabaitan**, kababaan nang loob o' kamangmangan kaya: anaki'y mga **lantang halaman**, sibul at laki sa dilim: mamulaklak ma'y **walang ba'n go**, magbunga ma'y **walang katas**...

Duag at **mali** ang akala na ang **bulag na pagsunod** ay kabanalan, at **kapalaluan** ang magisip-isip at magnilaynilay. Ang kamangmangan ga'y kamangmangan, at di kabaita't **puri**. Sinulat naman ni Bonifacio (10A) na:

[P]ag **ibig** sa **lupang** tinubuan ang **tunay** na pag ibig sa kapwa . . . at . . . Ang **kasipagan** sa pag **hanap-buhay** ay siyang tunay na pag ibig at pag mamahal sa **sarili** sa **asawa**, **anak** at **kapatid** o **kabayan**.

Narito pa ang ilang halimbawa na malamang nagpaalab ng damdamin ng mga nakabasa:

[D]umarating sa calchan ng buis na hinihingi ng mga **Uldog**; hindi na gustong **paticmin ng pinagpaguran**(40C), . . . Ang pamamahala ng Espana dito sa Pilipinas, ay **naguiba na natin** at **sa quinatirican**, ay dito natin **itinatayo ang ating kalayaan**(9B), . . . ang **pagpapayaman na, sarili** na ito ang **karaniuang ugali na minana sa Castila**. . .(13B).

Malakas din ang mga salitang ginamit para ipagdiin ang importansya ng pagkakaisa tulad ng:

Nasa't papipilitin nating mag**kaisa** ang diumanong pagkakahiwalay ng partido doon sa atin. Itong pagka**hating** ito ay siyang pagkaka**apahamak** ng mga layon natin, ay **pilit na pilit** ang pag **nanais** sa adhika at di na siya mapapawi sa ating kalooban".(50C);

[H]ualang guinagana cundili ang umayon sa pinag**kaisahan** ng naturang marame sapagca at huala na tayo sa panahon ng **absolutismo** na ang nangyare ay **ang gusto lamang ng Pangulo o puno**.(2B);

[M]aliwanag ko pong napaguawari na ang **dudurog** sa amin dito ay ang **alang-alang** at **favoritismo** caya nga po ng **disapitan** ng gayon, gaya ng nangyari na nga sa unang paghihimagsic ng 96, minarapat co pong ipagbigay alam sa inyo upang **magawa ang nararapat**. (4B)

Kamalayan sa wika

Nasabi ko na, na kasabay ng pakikibakang politika ang pagsisikap na makalaya ang wika. Kasabay ng hangaring maitatag ang malayang estado ang hangaring maitatag ang malayang wika. Ang isang paraang ginamit para maabot ito'y ang pagformalays ng wika, sadya mang ginawa ito o hindi. Maaring nasa isip ito ni Mariano Ponce nung sinulatan nya si Rizal (30C) mula Barcelona, Espana, at sinabi nya:

Sa ortogrfiyang tagalog ng Arancel ay mayron din ma^ˆgisa^ˆgisang maling nakaligtaan, dala ng di pa natin kasanayan. Tayo'y mayroon ^ˆng panununtunang regla; di na maliwanag ang pag sasanay.

Bagamat di nila sadyang namalayan, nagkaron na ng kamalayan sa kanilang wika ang mga Tagalog nung panahon ng rebolusyon. Kapansinpansin na sa pagsulat nila o sa ortograpyang ginamit sa

pagsulat ng mga tunog, salita o sentens, hindi sila konsistent. Nagpakita sila ng alinlangan sa paggamit ng mga letra, pagsulat ng mga afiks at ng iba pang sangkap ng mga sentens. Malamang nuon pa lang nila namalayan kung ano ang mga tunog na ginagamit sa Tagalog para makabuo ng mga salita. Malamang namalayan na rin nila na may mga elementong kinakabit sa mga salita, na tinatawag sa grammar na afiks, para lumawak ang orijinal na kahulugan nito. Halimbawa, nababago ang kahulugan ng salitang **bato** kapag nakabit ng afiks na **pang-** at nagiging **pambato**. Napilitan sila na harapin ang mga katangian ng kanilang wika dahil kelangan nilang makipagkomunikasyon sa mga di nila makausap ng harapharapan tungkol sa araw araw na pangyayari o tungkol sa pagsulong ng pag-aklas sa dayuhang kontrol .

Sa daang taon ng pananakop ng mga Kastila, ginamit ang wikang Kastila sa pagkatuto. Kaya, ang mga natutong magsulat, natuto sa sistemang pagsulat ng Kastila at ito na rin ang inaplay sa pagsulat ng kanilang katutubong wika. Samakatwid, nung gustong isulat ang Tagalog hindi naiwasan gamiting batayan ang ortograpiya ng Kastila. Malaking hirap gawin dahil magkaiba ang pagbigkas ng tunog at pagbuo ng mga salita't sentens ng dalawang wikang ito.

Mga Letrang Ginamit

Lumilitaw sa mga materyal na pinag-aralan na dumaan sa transisyon mula sa paggamit ng Kastila tungo sa paggamit ng Tagalog bilang wika ng komunikasyong nakasulat. Kaagad mapapansin na umiiral pa rin ang impluwensya ng ortograpiyang Kastila sa pagsulat ng katutubong Tagalog. Halimbawa ang paggamit ng **qui** at **que** para sa oral na pagbigkas ng ki, ke at ng **gui** at **gue** para sa gi, ge. Pero ginamit din ang letrang **g** kapag ang kasunod na tunog ay u/o, tulad ng salitang **gutom o sagot**. Maliwanag din ang impluwensya ng Kastila sa halimbawang **paguitan**, **guinhawa** (1A); **napagquilala**, **malaquing** (2A); **palagui**, **maquita** (3E); **casaquiman** (3F); **calaquip**, **nacaquita** (2C).

Ginamit ang letrang **c** para sa tunog na **k** tulad ng **aco**, **pangaco** (1B) at maraming iba pa. Pero hindi laging ginawa ito dahil wala silang sinusundang patakaran sa ortograpiya. Hindi siguro alam ng karamihan na may ilang minungkahi si Rizal (1890,1893) tungkol sa ortograpiyang Tagalog. Nanibago pa rin sila sa pagsulat sa Tagalog at madalas, di nila ito malapat sa sarili nilang reyalidad at kaalaman tungkol sa sarili nilang

wika dahil namagitan ang nalalaman nilang Kastila. Sa sulat ni J. Cordero key E. Aguinaldo (11B), parehong ginamit ang **sa pagcat** at **sa pagkat** at nasulat din nya ang **caya't** at **ka'y**. Ganon din ang nasa sulat ni E. Aguinaldo key Mariano Trias (13B) na nagpapakita ng alinlangan kung anong letra ang gagamitin para sa mga nasabing tunog. Ginamit nyang pareho ang **calaban** at **kalaban** at mey iba pang halimbawa ng **c** tulad ng **lacas**, **matatacot**, pero naryan din ang **akala** at **kalagayan**. Ang ilang pang halimbawa'y **cay**, **calakhan** (40C); **pagca't**, **came** (3C); **buloc** (12A), **baca sa caling** (1B), **nagcacacatungculan** (3F).

Dahil sa sinusundan pa rin ang patakaran ng wikang Kastila, merong ilang halimbawa na ginamit ang **c** para sa tunog ng **s** tulad ng **cia** at **ciay** para sa sya at sya'y. Mey ilang okasyong ginamit din ang letrang **c** sa mga salitang galing sa Kastila na hindi binago ang anyo paris ng **once** (3B), **comercio** (8B) at **recibo** (9B).

Samakatwid, ang paibaibang pagsulat ng **c** at **k** ay indikasyon ng alinlangan dala ng salungatan ng mga patakaran ng dalawang wika — ang malakas na impluwensya ng Kastila, na sa katunayan modelo ng ortograpiya ng Tagalog, kasalungat ng kasing lakas na himok, dala ng kagustuhang kumalas sa gapos ng banyaga, na magsulat ayon sa pagbigkas o pagkarinig ng mga tunog ng katutubong salita. Indikasyon ito na umiiral na ang persepsyon o pananaw na dapat lamang isulat ang mga katutubong tunog ayon sa linggwistik na riyalidad ng mga nagsusulat.

Kaya lang, mahirap talikuran ang matagal ng impluwensya ng Kastila at minsan pang ipinapakita ito ng **ua** na sinulat na simbolo para sa magkasunod na tunog na **wa** at **au** para sa magkasunod na **aw**, halimbawa **uala** (1B), **maliuanag**, (4B), **pauang** (3B), **ikau** at **dau** (3E). Sa sulat ni Saturnina Rizal sa kapatid nya, nakita ang **arao** at **dao**, na ginamit ang **o** sa halip na u. At makikita sa sulat ni Mariano Noriel key Aguinaldo (4B) ang **napaguawari** na parehong ginamit ang **ua** at **wa** sa isang salita at ganon din ang halimbawang **paghauak** at **magpatawad** na sabay na ginamit ng isang awtor (1E).

Mey isa pang tunog na dapat pansinin kapag binabanggit ang linggwistik na riyalidad at ito ang tunog na maririnig sa hulihan ng mga salitang **bata**, **wala**, **ih**, o sa pagitan ng mga vawel tulad ng **iisa**, **babai**, **saan**, **oo**, at sa pagitan ng tunog na **ng/g** at isang vawel paris ng **pang-** **alis**, **pag-utang**. Sa kasalukuyan, naisusulat ang tunog na ito sa paraan

ng ʹ, ^, o di kaya -. Di napapansin na tunog ito dahil walang letrang ginagamit na simbolo nito. Binubuo ang tunog na ito sa glotis — likod ng bibig o halos sa lalamunan — kapag nakataas ang likod ng dila. Tinatawag itong impit o glotal stap. Kapag hindi ito binibigkas kung dapat ito'y bigkasin, maaring mabago ang ibig sabihin o di kaya malalaman na di matatas sa Tagalog ang nagsalita. Ang tunog na ito ang tanging pagkakaiba ng salitang **bata** na ang ibig sabihin ay hindi matanda at **bata** na damit na pambahay, o ng **bali** na ang ibig sabihin ay nasira o naputol at **bali/e** na ang ibig sabihin ay humingi ng advans o pauna sa sweldo.

Balikan natin ang pag-aalinlangan sa pagsulat nuon ng **ua** at **wa**. Dahil awtomatik o laging hinihiwalay ng glotal stap ang dalawang vawel na magkasunod, mas malapit sa riyalidad ng mga Tagalog na gamitin ang letrang **w**, at ito'y isang konsonant, na simbolo ng tunog na sinulat na **u**. Kung hindi, pwedeng pwedeng basahin ang magkasunod na vawel, **ua**, na mey glotal stap sa pagitan. Katulad ito ng pagbigkas ng magkasunod na **ii** sa **iisa** o **au** sa salitang **pauwi**. Malamang nagtatalo sa kaisipan ng mga parehong nagsulat ng **ua** at **wa** nuon kung ano ang mas tama. Nagbunga iyon ng alinlangan kung ganon: dahil sa kanilang linggwistik na ryalidad na mey glotal stap sa pagitan ng dalawang vawel, dahil pareho lang ang paraan sa pagbuo ng tunog na **u** at **w** sa bibig, at dahil malakas pa rin ang hawak sa kanila ng Kastilang modelo.

Ganon din siguro ang masasabi tungkol sa pag-aalinlangan sa pagsulat ng tunog na nasal na sinulat na **ng**, **g**, o **ng**. Halimbawa **ngayon** (2E); **ag**, **guni**, **dumati** **g** (7E); **ngyayari** **ng** (1E). Pansinin ang huling halimbawa kung saan makikita na ginamit ang **ng** bilang simbolo ng **nang**. Pero mey indikasyon na mas gamay ng mga nagsusulat ang **ng** nung malapit ng matapos ang siglo. Halos ginagamit na ng lahat ang simbolong ito para sa nasabing nasal kaya mey: **hingue** 'hingi', **nguni'y** (8/9B); **ng ganoon**, **nang iba** (1B). Meron pa ding nag-alinlangan tulad ng sulat na mey **ng** at **mga** kasabay ng **ngunit**. Si Rizal ang gumamit ng **g** para sa tunog na **ng** kaya sinulat nya ang **aki** **g**, **a** **g**, **bu** **ga**, **g** **uni** at **Nene** **g** sa pinadala nyang sulat sa kapatid nyang si Maria (6E) nung 1895. Indikasyon kaya ito ng kagustohan nyang iwasan ang tinatawag na daygraf o dalawang letra para isang tunog? Kaya lang, sa sulat nya sa mga Kababayang Dalaga sa Malolos (1889) makikita ang **mangis-ngisa**, **nguni at**, **nangngalang**, **kamangmanga'y**. Binago kaya nya ang simbolong ginamit para sa nasabing tunog dahil mas simple

o di kaya mas madali sa knaya na isulat ang senyas sa ibabaw ng isang letra kesa isulat ang dalawang letra o daygraf?

Mapapansin din ang pagsulat ng tunog na **i**. Mey gumamit ng letrang **y** o di kaya **i**, at parehong ginamit ito ng ilan, halimbawa: **yto** at **inyong** (8B), **yna** at **ako po,i** (7B), **ytonalamang** at **ipinag** (7A) Ito, at ang mga naunang paglalarawan ng alinlangan sa pagsulat ng mga tunog sa Tagalog ay indikasyon ng pagsisikap na ilagay sa tamang form ang ortogrpya nito.

Ang Pagbuo ng mga Salita

Ang pinakamatingkad na pagsikap sa pagformyulays ng Tagalog ay makikita sa paraan ng pagsulat ng mga afiks ng mga awtor ng mga materyal na pinag-aralan. Ang paggamit ng mga afiks bilang mga signal ng gramatikal na fangsyon ng kinakabitang salita ang isang mahalagang katangian ng mga wika sa Pilipinas. Halimbawa, ito'y paraan para sabihing mey gumawa ng aksyon, **bumato**; mey objek o tumatanggap ng aksyon ng verb, **binato**; ang ginamit na instrumento o bagay sa paggawa ng aksyon, **pambato**, at maraming iba pang fangsyon. Tinawag na afiks ang mga ito dahil kinakabit sa isang stem o sa salita na nagdadala ng kahulugan ng buong salita. Ang **mag-** ang afiks o prefiks sa salitang **magsulat** at **sulat** ang stem at sa salitang **maganda** ang afiks ay **ma** at ang stem ay **ganda**. Sa salitang **sinulatan** ang **sulat** ang stem na kinabitan ng infiks na **-in-** at sinulat ang stem na kinabitan ng safiks na **-an**.

Nakikita sa mga materyal nung panahon ng rebolusyon na di pareparehong nilalarawan ang mga afiks. Di laging sinulat na nakakabit sa stem ang mga prefiks at mey mga halimbawa pa ng mga infiks na hiniwalay kasama ng isang parte ng stem tulad ng **nag caroon** (14B), **pag tulong** (32C), **uma asa** at **ina akalang** (17B), **ma pag usapan** at **iguina galang** (3E). Pero hindi din laging ginawa ito at meron ding ipinakitang alinlangan ng bawat nagsulat. Malamang ito'y dahil hindi mahalagang katangian ng wikang Kastila ang paggamit ng afiks kaya walang patakaran sa pinagparisang modelo na pwedeng iaplay o gamitin ng mga nagsulat sa Tagalog.

Masasabi din na ang isang karakteristik ng mga afiks ng Tagalog, at iba pang wika sa Pilipinas, ay mey mabigat na semantik na lowd, o mey

sariling kahulugan bukod sa sintaktik na fangsyon ang mga afiks. Ang **ma-** halimbawa, bukod sa sintaktik na fangsyon nito na nagbubuo ng mga verb, may semantik na lowd o kahulugang 'aksidental o di intensyunal' tulad sa salitang **magutom** o **madapa**. Pwedeng isipin tuloy na sa mga nagsulat nuon, parang isang independent na salita ang mga afiks. Maari sigurong wala pa silang sapat na karunungan para malaman ang mga sintaktik na fangsyon ng mga afiks o malaman ang papel ng afiks sa pagbuo ng salita.

Sa mga sulat ni Andres Bonifacio (1A, 6G) makikita ang mga halimbawang **makipag usap**, **mapang malaki**, **pag sira**, **pag tatakipan**, pero kasabay nito sinulat nya ang mga salitang binuo ng afiks tulad ng **pagkakaisa** at **pagsulat**. Ganun din ang makikita sa sulat ni Balbino Ventura key Rizal kung saan may **pagca sagot**, **mag mula** pero sinulat din ang **naguigusing** at **maramdam**. Bukod dito, ginamit din nya ang simbolong - para sa glotal stap sa salitang katulad ng **mapag-usapan**. Kahit na si Jose Rizal, na aktibong kumilos para maformyulays ang Tagalog dahil sumulat sya ng gabay sa gramar² nito, nagpakita rin ng kanyang alinlangan sa pagsulat ng mga afiks. Sa kanyang tanyag na *Sa mga Kababayang Dalaga sa Malolos (7C)* nandyan ang **makapag bigay**, **pag papasampalataya**, **magka anak** at ganon din ang **paghahalili**, **maghahangad**, **ikagagaling** at **magtipon**.

Kung sinulat ang mga afiks na hiwalay sa stem, madalas din na ipinagsasamasama ang mga artikelo at pronoun sa isang salita. Halimbawa: **copang (5B)** na pinagsama ang **ko** at **pang**; **Dilingapo (20)** na pinagkabit ang mga salitang **dili nga po**; **kuman** at **makihalosa (8A)** na galing sa **ko man** at **maki halo sa**; at **kayabaka ma ma aarit(7A)** na galing sa **kaya baka maaaaari't**. May mga okasyon sa mga wika natin na nababago ang anyo ng stem, at kuminsan pa ng afiks, kapag pinagkabit ang dalawang ito. Maaaring mawala ang isang tunog halimbawa sa salitang **dakpin**. O di kaya nababago ang tunog dahil sa impluwensya o hila ng katabing tunog kaparis ng **panghalo**, **pandikit**, at **pambili** kung saan nababago ang **ng** sa afiks na **pang** ayon sa posisyon ng labi't dila sa pagbigkas ng susunod na tunog. Resulta lang ito ng mga proseso na nangyayari dala ng kabilisan sa pagsalita o dahil mas madaling sabihin ang nabagong salita. Patuloy na nangyayari ito habang ginagamit ang wika. Halimbawa, kapag inafiks ang **-in** sa mga salitang **dating** at **tingin** dapat sana'y maging **datingin** at **tinginin** pero nawala o di na sinasabi ang huling **i** ng salitang kinabitan ng afiks kaya naging **datnin**, **tingnin**

(7A) at **datning** (17B). Sa kaso ng **dating** na nilagyan ng **-in** di lang ito ang nangyari. Nagresulta ito ng **datnin**, ng nawala ang **i** sa **dating** pagkaafiks ng **-in**, nahilang paharap ang **ng** at naging **n** dahil sa pagposisyon ng dila sa pagbigkas ng **t** na binibigkas sa harapan ng bibig³ (datingin > datngin > datning). Pero hindi ito ang nangyari sa **datning**. Dito, nagpalitan ng lugar sa salita ang mga tunog na **ng** at **n**⁴ nung nawala ang **i** dahil nahila ang **n** sa tabi ng **t**, mga tunog na magkapareho ang posisyon ng dila sa pagbigkas.

Istilo ng Pagsulat

Maaring ipalagay na ang pangunahing pinagkaabalahan ng mga nagsulat sa Tagalog nung panahon na yun ay ipahiwatig ang sariling isip at damdamin sa sarili nilang wika. Di lang sila familiar sa gawaing ito at nanibago sila sa pagsulat ng date't karaniwang sinasabi lamang nila. Ang hinarap nila'y ang pagsusulat ng nasa isip nila at parang hindi ganong inintindi ang istilo ng pasulat nito. Kaya mey kahirapan sundan ang mga pinag-aralang dokumento dahil kadalasan, napakahabang mga sentens ang ginamit dito. Sa sulat ni J. N. Leyba key Aguinaldo (8B) mey ganitong halimbawa:

Gagawa po kame dito ng isang kapistahan sa araw ng jueves, na bibi nagan po namin ang aming bandilang expedicioaria at isang Te Deum sa pasasalamat at ang kamahalan mo po ay muli na ligtas sa duag na paglaban ng ating mga kabakang Kastila, pate gagawin po sa mismong Cagayan dahil na ang Ysabela ay hindi pa po tapos.

Sa sulat ni Bonifacio key Jacinto (5A), kung saan nya binalita kung alin ang mga bayan ang nakuha muli ng mga Kastila at binintang ito sa pagkawala ng pagkakaisa at sa mapagsarili nila, mey isa pang halimbawa na maaring gawin pitong sentens. Ang ilan bahagi nito'y minarkahan nya ng semikolon pero mey ilan na hindi.

[T]atlo o apat ang mga bayang ito ay nakuha ng kaaway ng walang laban at marahil ay makukuha pa ang nangatitirang bayan kung ang pag sasarihinan at kakulangan ng pagkakaisa ay mananatili ito'y siyang tanging kadahilanan ng ikinapapahamak ng mga bayan dito tungkol sa pulong na ginawa dito ng ika 22 ng buang nagdaan, yao'y ginawa sa kadahilanan mey tinangap na sulat sa isang Yesuita at isang kastila na nagngangalang Pio Pi at Rafael Comenga na ipinadala kay Kapitan

Emilio Aguinaldo sa sulat na ito'y nasasabi na tayo'y bibigyan ng laganap na kapatawaran (yndulto mas amplo) o kaya makipag usap sa anila at sabihin kung ano ang ibig natin.

Pagbabago ng Wika

Interesante ding pag-aralan ang penomenon ng pagbabago ng wika sa loob ng isang daang taon na kung tutuusin di ganong matagal na panahon kung ang pagbabago ng wika ang pag-uusapan. Sa pinag-aralang materyal, may mga salitang di na ganong laganap ang gamit o gamit lamang sa ilang lugar sa katagalugan. Meron mga binuo ng mga afiks na di na ginagawa ngayon at may mga salitang sinulat na walang afiks na inaaafiks ngayon. Halimbawa, di na maririnig, o kung sinasabi man ay sa ilang dayalek lang ng Tagalog, ang **inyong tadhanaan** (5B), **minulan** (20B) na ngayon ay sinimulan, **ikinatatigil** (3A), **kapagkatapos** (1A). Nakakapanibago ngayon ang mga sumusunod na halimbawang walang mga afiks: **caniang tungcol** (14B) na sinasabing kanyang katungkulan ngayon; **magiging dahil** (4A) na ngayon ay dahilan; **icumusta mo ako't yacap** (1B) na ngayon ay iyakap; **hintay ko** (11B) na hihintayin ko; at **masok** (8B) na pumasok. Ganon din ang mga ekspresyon na tulad ng: **nagpapapahit sa lupa** (4E), **wala po kaming mapisil sa aming mga kasamahan** (8B), **mag kaniig ng lihim** (11B) at **laging mulitin** (13B).

Ang isa pang kapansinpinsin na ebidensya sa pagsikap na isulat sa katanggaptanggap na ayos ang Tagalog noon ay ang pagsulat ng **nguni't**, **datapwa't** at **sapagka't**. Dahil sa mabilis na pagbigkas nawala ang **a** ng salitang **at** kaya pinalitan ito ng simbolong **'**. Sa mga materyal na ineksamin, iba't-iba ang paraang ginamit sa pagsulat ng mga nasabing salita. Indikasyon ito na hindi din siguro iisa ang paraan ng pagbigkas ng mga salitang ito noon halimbawa, **ngunit at** (8B), **nguni at** (7C), **n'guni't** (3F), **nguni't** (10E, 9B), **nguni** (13B), **guni** (7E), **sapagca't** (2F), **sapagca** (6B, 18B), **pagca't**. Pansinin na sa tatlo sa mga halimbawang ito, nawala ang buong salitang **at**. Ganon din sa mga sumulat ng **nguni'y** (8B).0.83

Sa sulat ni M.H. del Pilar (30C), walang apostropi ang **sapagkat** pero meron naman ang **datapua't**. Ipinakita ni Cordero sa sulat nya key Aguinaldo na tila hiwalay sa kanya ang salitang **sa** pero hindi labi ng **at** ang **t** sa salitang **pagkat** dahil sinulat nya ang **sa pagkat** at **sa pagcat**

(11B). Hiniwalay din ni Bonifacio (1A) ang **sa** ng **sa pagka't** kaya lang gumamit sya ng apostropi. Ganun pa man, hindi sya konsistent dahil sinulat nya ang **baga mat**. Di nya siguro kinikilala na nawalan ng mga tunog ang pinagsamang salitang **man** at **at**. Sa sulat ni Josefa Rizal (1E) sa kapatid nyang Jose, gumamit sya ng - para mahiwalay ang **sapag** sa **ka't** na nagresulta ng **sapag-ka't**. Matagal kaya nyang pinag-isipan ito?

Mey makikitang paibaibang gamit ng **-n** at **-ng** na huling tunog ng isang salita. Maririnig hanggang sa kasalukuyan, sa mga ilang dayalek ng Tagalog, ang **-ng** na binibigkas na **-n** sa ibang lugar ng katagalugan. Halimbawa, sinulat ni Aguinaldo key Baldomero Aguinaldo (1B) ang . . . **dumang dito ang mga vapor Esmeraldo . . . buang ng Abril** at key Trias (13B) ang **pagka magalin**. Mga ebidensya ito ng pag-aalinlangan nya sa pagitan ng kanyang dayalek ng Tagalog at kung ano ang dapat sanang sundan na sistema sa pagsulat. Nakikita rin ito sa: **Yngatan tayo sa mahaban panahon ni bathala** (3B), . . . **siguro namang talastas nio na kundi nag kaganong na paalis ang aking ama . . . mag ka ganoong kami**. . . (7A), . . . **malaquin atraso ng aquin sulat** . . . (1C). Pansinin ang naunang halimbawa - - **mahaban panahon**. Malamang ang nangyari dito'y sinulat ang **-n** batay sa analogi sa **-n** na dayalektal o dahil hindi alam ng sumulat ang fangsyon ng tunog na ito na nagmamarka ng atribyutiv. Ang tinutukoy na fangsyon ay na sinasabi ng unang salita ang katangihan ng sumusunod na salita. Sa kasong ito, dapat sanang **-ng** ang sinulat dahil sa ganitong paraan binibigkas ang nasabing atribyutiv marker kapag sumusunod sa isang vawel, halimbawa **malaking bahay**. Kapag sumunod sa ibang tunog ito'y **na**, tulad ng **matamis na prutas** o **apat na bata**. Samakatwid nadamay ang **mahaban** sa analogi sa kasanayang dayalektal na magiging **-nang -ng** sa dulo ng isang salita, tulad ng mga unang binanggit na mga halimbawa, at lumabo ang tunay na kahulugan ng ng/na.

Paglilipat sa Dalawang Wika

Di naiiba ang sitwasyong linggwistik nung panahon ng rebolusyon at sa kasalukuyan. Parehong multilinggwal ang situasyon o di lang isang wika ang ginagamit o naririnig sa isang lugar. Dahil matatas sa higit sa isang wika ang mga awtor ng mga pinag-aralang materyal, di nila naiwasan ang palipatlipat sa dalawang wika o ang tinatawag na kowd switching. Mag-uumpisa ang sumulat sa isang wika tapos biglang magpapatuloy sa ibang wika. Ginawa ito ni Ceferino de Leon (1C) at ni

Pedro Serrano Laktaw (6C) sa mga sulat nila key Jose Rizal. Sinimulan ang sulat nila sa Tagalog at biglang nangastila sila sa gitna ng mga sulat nila. Ganun din ang ginawa ni Balbino Ventura (3C) sa sulat nya key Rizal na inumpisahan nya sa Tagalog at tinapos nya ito sa Franses. Lumipat naman sa Kastila sa kalagitnaan ng mga sentens sa Tagalog si Vicente Lukban sa sulat nya key Aguinaldo (7B):

Adya ako po, i padalhan mo ng rayadillo ng magka uniforme ang ating manga kawal; sapagkat aquing inaareglar o inaayos na masqui na kusang ang Hokbo dini ay makita naman niñong **bien disciplinado de tal manera de sus oficiales tengán cultura e ilustracion y que pueden endear ante las naciones si fuen posible.**

Kung dumating na po diyan ang mga **aparatos de telegratos desire V. La preferencia de conseder 3 para que yo pueda manejar o sea Ynspeccionar bien el negocio que hacemos bajo la sombra de la sociedad y que el Sr. Legarda en todos los vapores que no se olvide mandoseme los precios.**

Ang inyong kapatid na yumayakap at nag aantay pag utusan.

Salitang Pulot sa Kastila

Di na kelangan pa sigurong sabihin na napakadaming salitang Kastila na pumasok sa wikang Tagalog. Naging wika ng kapangyarihan ang Kastila dahil sa halos apat na siglong hawak ng España ang bayan. Ito rin ang wika ng edukasyon o wikang panturo na nagbigay daan sa mga malakas na impluwensyang kultural. Kadalasan, nagbago ang pagsulat ng salitang galing sa Kastila, binigkas man ito o hindi. Pero maraming salitang binago ang spelling ayon sa bigkas o pandinig ng mga sumulat, katulad ng nasa mga pinag-aralang dokumento.

Ang mga halimbawang tatalakayin ko rito'y pinili mula sa maraming salitang nakita sa mga sulat na pinag-aralan at sa matatag na gamit hanggang sa kasalaukuyang Tagalog. Tulad ng kasasabi lang, mey ilan salitang binago ang pagsulat nuon pa man at meron ding hindi binago. Ang mga halimbawa ng mga hindi binago'y: **recuerdo, cabesera** (7B); **puerto, coronel, elleccion, fuerza** (8B); **medico, oficiales, provincia** (14B); **sacristan, habito, correa, guardia** (7C); **copia, jabla** (42C). Ang mga salitang binago ang anyo'y binago batay sa bigkas ng mga

gumamit ng mga nasabing salita. Malamang hindi nila alam o kinikilala na galing sa ibang wika ang mga salitang ito, halimbawa: **koronel, kanon** (7B), pero sa texto kung saan galing ang mga ito, sinulat din ang **canones; intinde**(8C); **karne, kumpare** (7C); **demanda** (40C); **buwes, inkilino** (42C).

Bagamat may ilang halimbawa ng mga salitang hango sa Kastila na masasabing naging Tagalog na dahil kinabitan ng mga afiks, o pwedeng sabihin na pasok na sa istruktura ng Tagalog, nanatili pa rin ang ilang katangian ng ortograpyang Kastila: **inererecomendar, magka uniforme, nagdedefensa** (7B); **pagsa justicia** (15B); **carrmatahin** (3C); **dedespachahin** (40C); **tinatrabajo, distierojan, ydeneciaracion** (42C). Ang mga banyagang tunog at mga salitang pumasok sa wika’y malinaw na ebidensya din ng pagbabago ng Tagalog nung panahon na yun.

Pagtatag ng Pagkafilipino

Pagapang pa lang tayong lumalayo sa mabigat na kamay ng Kastila nung tapaktapakan naman tayo ng malalaking paa ng Inggles. Kahit lito ang patakarang pangwika ng mga Kastila – gamitin at hindi ang wikang ito sa panturo at pagkatuto – dahil paibaiba ang dekring pinarating dito ng Kaharian sa Espana, nahawakan ng Kastila ang pag-iisip ng mga kababayan natin. Sa kahabaan ng panahon ng kontrol ng Kastila nagresulta ng malaking elementong banyaga sa kultura na nagbunga ng mga pagbabago sa vokabulari ng mga wika sa Pilipinas. Ito lang ang wikang nagamit ng karamihan para makapagkomunikeyt sa paraan ng sulat. At nabanggit na rin na kahit na nuon pa, halos nawala na ang mga katutubong sistemang pansulat. Sa kasalukuyan, ang sistemang pansulat ng mga Mangyan sa Mindoro at mga Palawano sa Palawan na lamang ang di pa nawawala at nagagamit pa.

Lalung lumala ang sitwasyon sa ilalim ng patakarang pangwika ng mga Amerikano dahil naging opisyal na wika ang Inggles at ito lamang ang pinayagang wika sa edukasyon. Dumating pa nga ang panahon na tiningala ang marunong ng Inggles at naturing ang mga marunong ng wikang ito na intelihente’t edukado. Katulad nung panahon ng Kastila, lalong napadali ang pagtanggap sa wika ng mananakop dahil walang isang wikang pambansa na nakahadlang sana sa pagtatag ng isang banyagang wika bilang opisyal na wika sa buong bansa. Madadagdag pa rito ang pagmodernays ng medya at transportasyon at pagdami ng mga

babasahin na lalong nagpadali sa pagkalat ng wikang Inggles at ang dala nitong banyagang kaisipan.

Kahit binuksan ang edukasyon sa lahat nung panahon ng Amerikano, hanggang sa panahon na ito di pa rin masasabing natuto ang karamihan dahil napalaking porsyento pa rin ng populasyon o ang masasabing nakakarami, ang di pa tunay na litereyt. Wala pa rin kakayahan ang nakakaraming isulat ang lahat ng naiisip at nasasabi at di pa rin lubusang naiintindihan ang nababasa para matuto't maakses ang nakaimbak na impormasyon. Maraming di nababahala rito dahil sa akala nila ang Inggles lang ang wikang kelangan, una, para sa sariling kaunlaran at pangalawa, sa kaunlaran ng bayan. Kaya lang, bakit kaya hindi pa tayo nakakasulong bilang isang nagkakaisang matatag na bansa kahit na Inggles ang wika ng edukasyon?

Ang nangyari pa'y maraming grupong namarjinalays o di halos pansin, hindi makahalubilo o hindi makapartisipeyt sa pamamalakad ng gobyerno't buhay nila dahil sa hindi nila alam ang opisyal na wika.

Matindi ang diskusyon tungkol sa Wikang Pambansa na nahinto sana ng Artikulo XIV sa Konstitusyon (1987) tungkol sa wika. Ang kinikilala sa Konstitusyon na Wikang Pambansa'y ang Filipino. At kung susuriin ang diskusyon ng komite ng wika sa Komisyon na nagbuo ng nabanggit na artikulo malalaman na kinilala na mey wikang komon na umiiral na sa bansa. Ito'y ang linggwa frangka na wikang ginagamit sa buong Pilipinas o sa madaling salita ang wikang sinasalita para magkaintindihan ang mga Pilipinong galing sa iba't ibang mga grupo na mey mga sariling katutubong wika. Kinilala ito na wikang pambansa na tinawag na Filipino. Ang wikang ito o ang wikang sinasalita na ang dapat basehan ng sinusulat dahil nakapaloob na rito ang mga fityur o katangian ng mga iba't-ibang wika ng mga gumagamit nito. Ang mga elementong ito'y nalipat o inambag ng mga nagsasalita sa Wikang Pambansa.

Kapansinpansin na di ganong nalalayo ang nakitang pakikibaka para sa wika, na nakita sa mga dokumentong pinag-aralan, at sa kasalukuyang pagpupumiglas para maging mas malaya't dinamiko ang Filipino o Wikang Pambansa. Dalawang punto lamang sa nabbanggit tungkol sa pakikibaka sa wikang Tagalog ang babanggitn ko sa pagpapaliwanag sa nangyayari ngayon sa pakikibaka para sa wikang Filipino. Ito'y ang ortograpya at ang mga salitang hiniram o pinulot sa ibang wika.

Ipinakita ko sa nakaraang diskasyon na ang naging gabay ng mga gumamit ng Tagalog sa pagkomunikeyt nila sa hindi nila kaharap at sa ganon sa pagsulat ay ang kanilang mismong pagbigkas ng mga salita. Sa paraan na ito nasulat nila ang gusto nilang sabihin kahit di nila ganong naintindihan o nalalaman ang mga patakaran sa pagbuo ng mga salita o mga sentens sa Tagalog. Sa madaling salita, ginawa ito kahit di nila alam ang gramar ng kanilang wika.

Ganon pa man, nahirapan sila dahil naging sagabal o nakahadlang ang kaalaman nila sa Kastila. Nangyayari din ito ngayon sa pagformalays ng Filipino dahil katulad nuon, ang mga patakaran ng higit sa isang wika ang nagtatalo sa isip ng mga nagsusulat sa Filipino. Kung nuon, pagtatalo sa pagitan ng mga patakaran ng wika ng Tagalog at Kastila, mas malala ngayon dahil sa pagformalays ng Filipino, umiiral ang mga patakaran ng iba't ibang wika sa Pilipinas. Kadalasan, hindi din naiiwasan ang impluwensya ng Tagalog o Pilipino dahil pinag-aralan ito sa eskwelahan. Pero di ibig sabihin nito na lubusang matindi ang problema dahil malaki ang pagkakahawig ng mga wika sa Pilipinas. Sa katunayan, tinuturing magkakamaganak o mga myembro ng isang familia ng wika ang mga ito. Malaki ang pagkakapareho nila o maraming mga elementong komon — mga tunog at ang sistema sa pagbuo ng mga salita at sentens — na matatagpuan sa lahat ng mga wikang ito. Ito ang rason kung bakit madalas natin napapansin na may mga wika ng kapwa Pilipino na naiintindihan natin halos. Kapansinpansin ang maraming salitang magkapareho sa mga sarili nating katutubong wika. Bukod pa rito, naryan pa ang impluwensya ng Inggles dahil wikang panturo ito hanggang ngayon at dala ng pangangailangan ng modernisasyon tulad ng progreso sa teknolohya. Maaring sabihin na talagang haluang wika ang Filipino. Ang ibig sabihin lang nito'y maraming pumapasok na mga elemento o salitang galing sa mga wika sa Pilipinas at sa mga banyagang wika. Masasabi na tunay na dinamiko ang wikang ito dahil bumabagay sa mga gawi ng mga nagsasalita nito o sa mga pangangailangan nila.

Madaling manghiram sa ibang wika dahil binabagay sa sariling pagsasalita ang mga bago at banyagang tunog. Pero kadalasan nagiging problema kung papano isulat ang mga salitang hango o pinulot sa banyagang wika dahil ibang-iba ang mga tunog at sistema sa pagsulat nito. Pinoproblema ito ngayon ng ilan. Isipin lang sana na dahil ang Filipino'y isang linggwa franka, umiiral ang pagkaoral nito. Kaya dapat lang bigyan ng mabigat na timbang ang pagbigkas ng mga salita kapag

sinulat ang mga ito. Lalung totoo ito sa kaso ng mga hiram na salita na di maari o di dapat iwasan. Ang isang malaking konsiderasyon na dapat isipin sa pagsulat ng mga ganitong salita'y panatiliin ang pagkauniversal ng anyo ng mga ito, lalu na ang mga terminong teknikal. Samakatwid hindi dapat ganong lumayo ang ganitong salita sa orijinal na tunog sa wikang kinunan. Importanteng konsiderasyon na manatiling universal ang mga termino pangteknoloji dahil halos universal ang gamit ng mga terminong ito sa buong mundo. Ang bentahe nito'y kapag marinig o makita ang salitang may anyong universal sa ibang wika, di na mahirap maiintindihan ito. Makakatulong kung ganon ito sa pag-akses ng nakaimbak na kaalaman o impormasyon. Madaling hiniram halimbawa ang mga salitang jet, oxygen, mayonnaise. Bakit kaya mahirap tanggapin na isulat na **jet**, **oksijen**, at **mayoneys** na malapit sa pagbigkas nito.

Kasabay ng katatalakay pa lang ang konsiderasyon kung papano natin babasahin ang mga salitang hiram na nakasulat. Hindi rin pwedeng lumayo sa ating mga gawi sa pagbabasa, halimbawa **molekyul** na malapit sa talagang bigkas. Kung isusulat itong **molecule**, pwedeng mabasa ang lahat ng mga tunog pati ang huling **e** o **molekule**. Marami pa rin sa atin na naniniwala na panatiliin ang orijinal na speling, pero mas lalala ang problema lalu na't ngayon pa lang ay malayo na ang pagbigkas natin ng mga salitang hiram sa orijinal na bigkas sa wikang pinagkunan ng salita. Nalalaman kaagad kung Pilipino ang nagsasalita ng mga salitang galing sa Inggles. Mahirap iugnay ang mga salitang hiram sa ating mga patakaran sa pagbigkas ng mga tunog tulad ng salitang Ing. **dermatitis**? Kung babasahin ayon sa patakaran ng mga wika natin ay magkakaproblema sa **-titis** kaya mas mabuti na kung isulat na **dermataytis**. Sa matematiks may terminong **divisor** (Ing.) na kapag isulat na **divaysor** ay mas malapit sa orijinal na bigkas. Problema din ang mga dobleng konsonant sa mga salitang Inggles. Kung babasahin ng mga Pilipinong may ganitong magkasunod na parehong konsonant sa sistema ng katutubong wika nila (mga Ilokano, Ibanag, Bicolano etc.), binibigkas nila itong dalawang beses din. Di katulad ng sa Ingles na nagsimplifay na ang magkasunod na parehong tunog sa isang tunog. Mas malapit din sa pagbigkas sa Ingles ang **koment** at **komiti/komite** kesa sa orijinal na **comment** o **committee**. Sa ganitong paraan, madali ding lagyan ng afiks ang mga salitang bagong pasok sa wika tulad ng Ing **define** na ibig gamitan ng **-in**. Mas madali sigurong baguhin ang speling para lumapit sa bigkas at maging **defaynin**.

Importanteng makasabay ang wika sa anumang pagbabago sa kapaligiran. Sa katunayan dahil katangihan ng wika ang pagbabago, tuluyang nagbabago ang oral na wika kahit mahina ang loob ng mga sumusulat nito. Nagiging tunay na ipektib ang wika kapag daynamik at fleksibol ito. Nagkaron ng pagbabago ayon sa iniisip at ginagawa ng mga gumagamit ng wika at ang nangyayari sa kapaligiran nila. Mas malayang nangyayari ang pagbabago sa oral na wika at madalas mahina o pigil ang pagbabago sa nakasulat na bersyon dahil may panahon pag-isipan ang sinusulat. Nakakapigil din sa pagbabago ang mga nababahala sa istandard at sa paniwala nila, sa tamang pagsalita't pagsulat. Hindi maiwasan ang impluwensya ng mga ganitong tao't grupo tulad ng mga manunulat at mga nabigyan ng opisyal na katungkulan na pangalagaan ang Wikang Pambansa. Pwedeng pigilan ang pagbabago ng ilang sumusulat sa wika na may impluwensya o may kapangyarihan, pero nasusunod din ang gamit ng nakakarami, lalu kung sa bersyon nila napapadali ang pag-ekspres ng gustong sabihin at ito'y naiintindihan kaagad. Kung hindi mababago ang wika ayon sa pangangailangan ng mga gumagamit nito, mapapag-iwanan ito at pwedeng dumating ang panahon na mawawalan ng silbe ito at mamamatay.

May isa pang salungatan sa larangan ng wika na di pa ganong naresolba, ang paggamit ng Filipino na wikang gobyerno at ng edukasyon. Walang kwestyong laganap na ito bilang wikang pangkomunikasyon pero di pa natutupad ang lehitimong hangarin na gamitin sa pamamalakad ng gobyerno at wikang panturo kahit na ganito ang sinasabi sa artikulo XIV ng kasalukuyang Konstitusyon. Sa kasalukuyan, madalas seremonyal lamang ang gamit nito sa gobyerno at hindi pa malinaw ang implementasyon nito na wikang panturo. Natatanong pa nga ngayon kung kelangan pa ba ang wikang pambansa dahil nadadala na tayo ng agos ng globalisasyon. Di kaya ang global na wika ang dapat atupagin kung magiging bahagi lang tayo ng *global village* ?

May natatakot na maari tayong mapag-iwanan ng mundo, mga nadadala sa aliw ng globalisasyon. Sa kanila, Inggles ang dapat manatiling pangunahing wika sa gobyerno, lalu na sa edukasyon dahil ito ang wika ng mundo. Nangunguna na rito ang mga gustong magbisnis at magtrabaho o mamuhay sa ibang bansa. Pero dapat bang ipag-isangtabi ang pakikibaka para lumaya ang wika para buong karangalang magamit ito na tunay na opisyal na wika sa buong bansa? Dapat kayang tignan ito na isang makitid na layunin na hahadlang sa pagkakataong makipaghalubilo

sa mundo? Importanteng isipin na hindi lahat ng dadaan sa sistema ng edukasyon natin ay maglalakbay sa labas ng bansa. Ang karamihan sa mga mamamayan ang magbabalik ng mga responsibilidad na magpapaunlad at magpapalaya sa bansa para meron tayong ipagmamalaking partisipasyon sa globalisasyon. Matuto tayo ng banyagang wika at tanggapin ang paggamit nito bilang isang instrumento lamang sa pagsulong at pakikisabay sa mga taga ibang bansa. Hindi siguro makatarungan o tamang desisyon na di bigyan ng pangunahing atensyon ang pagsulong ng wikang pambansa.

Importante na isipin ang kahalagahan ng wikang Filipino at tanggapin na indibidwal na wika ito at hiwalay sa mga iba'tibang katutubong wika na meron din namang mga sariling kahalagahan. Malaki ang pangangailangan natin sa isang wikang panturo at wika sa pagkatuto. Titibayan nito ang pagbubuklod natin bilang isang bansa. Patitingkadin nito ang mga sariling katangian ng malayang bansang may sariling pag-iisip at katayuan. Alin kaya ang paraan na dapat sundin para magkaron tayo ng mukang humarap at makisabay kanino man? Sa paniwala ko, isang makabuluhang paraan ang ipagpatuloy ang pakikibaka sa wika hanggat katanggaptanggap na ito ng nakakarami at hindi lang ng isang grupo o ng ilang may kapangyarihan. Hanggat di mangyayari ito, di natin mararating ang kapayapaan at kaunlaran ng isang makapangyarihang bayan. Hangarin na ito nung panahon ng rebolusyon, at walang duda na pati sa panahong ito dahil binibigyan natin ng karangalan ang sentenaryo ng rebolusyon. Kung dinidibidib natin ang kahalagan ng ating bayan, ito pa rin ang hangaring dapat harapin sa darating na siglo. Mararating kaya natin ang hangaring ito sa unang dekada nito? ❁

Endnotes

- 1 Tignan sa Appendix ang listahan ng mga materyal na ginamit sa pag-aaral na ito.
- 2 Nakapagpabilis si Rizal ng *Sobre la Nueva Ortografi de la Lengua Tagala* sa *La Solidaridad*, Abril 1890, at *Estudios Sobre la Lengua Tagala*, 1893 at nilimbag sa *La Patria* nung 1899. Masasabing pagsisikap itong maformalays ang Tagalog. Sya ang nagmungkahing gamitin ang letrang *k* para sa tunog na *ka*, at hind *ca*. Ganon din an *g* para sa tunog na karaniwang sinusulat na *ng* na hindi tinularan.
- 3 Ang pagbagay o pagtulad ng isang tunog sa pagbigkas ng katabi o malapit na tunog sa isang salita ang tinatawag na asimilesyon, halimbawa ang labing ay nagiging labin sa salitang labindalawa pero nagiging labim sa salitang labimpito.
- 4 Tinatawag na metatesis ang penomenon na ito sa Linggwistiks.

Appendix: Listahan ng mga sulat at iba pang materyal na pinag-aralan.

- 1A. Andres Bonifacio key Emilio Jacinto. 8 Marso 1897.
- 2A. Andres Bonifacio. "Acta de Tejeros." Tejeros. 23 Marso 1897 (kasama ang 44 ibang pinuno at kasapi sa rebolusyong Pilipino).
- 3A. Andres Bonifacio. Apoyntment ni Emilio Jacinto bilang Pangulo ng Hukbo ng Hilagang Maynila.
- 4A. Andres Bonifacio key Emilio Jacinto. Naik, Cavite. 16 Abril 1897.
- 5A. Andres Bonifacio key Emilio Jacinto. Limbon. 24 Abril 1897.
- 6A. Andres Bonifacio at iba pa. "Kasunduan ng Naik." "Naik, Kabite. 1897.
- 7A. Gregoria de Jesus key Emilio Jacinto. 29 Oktubre 1898
- 8A. Gregoria de Jesus. Report ng pagkahuli at pagkabaril ni A. Bonifacio. [1897] Tungkol sa pagkahuli at pagkabaril ni A. Bonifacio.
- 9A. Andres Bonifacio key Emilio Jacinto
- 10A KKK key Z. LL. B. Andres Bonifacio katungkulan gagawin ng Anak ng Bayan

- 1B. Emilio Aguinaldo key Baldomero Aguinaldo. Hongkong. 24 Enero 1898. PIR 10/10.
- 2B. P.A. Paterno key Emilio Aguinaldo Manila. 14 March 1898. PIR 4/1.
- 3B. KK Gayon key Ambrosio Mogenic at Seberino de las Alas. Cavite. 21 Mayo 1898. PIR 12/1
- 4B. Mariano Noriel key Emilio Aguinaldo. Gargano. 1 Junio 1898. PIR 10/3.
- 5B. Carlos Palanca key Emilio Aguinaldo. Manila. 24 Agosto 1898. PIR 7/10.
- 6B. Francisco Martinez key Emilio Aguinaldo. Balayan. 20 Octubre 1898. PIR 7/11.
- 7B. Vicente Lukban key Emilio Aguinaldo. Nueva Caceres. 25 Octubre 1898. PIR 10/11.
- 8B. JN Leyba key Emilio Aguinaldo. Aparri. 1 Noviembre 1898.
- 9B. JN Leyba key Emilio Aguinaldo. Aparri. 2 Noviembre 1898. PIR 7/2.
- 10B. Emilio Aguinaldo key Baldomero Aguinaldo. Malolos 8 Noviembre 1898. PIR 5/1.
- 11B.J. Cordero key Emilio Aguinaldo. 16 Enero 1899. PIR 10/6.
- 12B. Emilio Aguinaldo key Sandico. 20 Enero 1899. PIR 10/1.
- 13B. Emilio Aguinaldo key Mariano Trias. Malolos. 18 February 1899. PIR 5/4.
- 14B. Vito Belarmino key Emilio Aguinaldo. Albay. 16 Marzo 1899.
- 15B. Esteban Llanes key Emilio Aguinaldo. Pagsanjan. 24 Marzo 1899. PIR 10/2.
- 16B. Mariano Noriel key Emilio Aguinaldo. Palanas. 4 Abril 1899. PIR 6/9.
- 17B. Jose Ygnacio Paua key Emilio Aguinaldo. Manila. 21 Junio 1899. PIR 6/4.
- 18B. Anonymous key Emilio Aguinaldo. PIR 7/4.
- 19B. Caillen key Emilio Aguinaldo. 1899.
- 20B. Hizon key Emilio Aguinaldo. 1899.

- 1C. Ceferino De Leon key Jose Rizal. Madrid. Noviembre 19, 1885.
- 2C. Ceferino De Leon key Jose Rizal. Madrid. Junio 27, 1886.
- 3C. Balbino Ventura Y Bautista key Jose Rizal. Baculud, Pangpanga. 27 Noviembre 1887.
- 4C. Laong Laan key Mariano Ponce. July 21, 1888.
- 5C. Laong Laan key Mariano Ponce. London. 6 Jan. 1889.
- 6C. P. Doré (Pedro Serrano Laktaw) key Laong Laan. 19 Febrero 1889.
- 7C. Jose Rizal sa mga Kababayang Dalaga Sa Malolos. Europa. Febrero 1889.
- 8C. M. Elejorde key Jose Rizal. Calamba. 26 Mayo 1889.
- 9C. Jose Rizal key Mariano Ponce. Paris. 26 Mayo 1889.
- 10C. Jose Rizal key Mariano Ponce. Paris. 3 Junio 1889.
- 11C. Mariano Ponce key Jose Rizal. 23 Junio 1889.
- 12C. Jose Rizal key Marcelo H. Del Pilar. Paris. 12 Julio 1889.
- 13C. Laong Laan key Mariano Ponce. Paris. 19 Julio 1889.
- 14C. Jose Rizal key Mariano Ponce. Paris 22 Julio 1889.
- 15C. Jose Rizal key Mariano Ponce. Paris Sept. 9, 1889.
- 16C. Indio Bravo key Marcelo H. Del Pilar. Paris. 4 Noviembre 1889.
- 17C. Laong Laan key Mariano Ponce, Paris. 11 Noviembre 1889.
- 18C. Laong Laan key Mariano Ponce. Paris. 18 Noviembre 1889.
- 19C. Laong Laan key Marcelo H. Del Pilar. Paris 22 Noviembre 1889.
- 20C. Laong Laan to Mariano Ponce. Paris. 29 Noviembre 1889.

- 21C. Laong Laan key Mariano Ponce. Paris. 2 Disiembre, 1889.
 22C. Mariano Ponce key Jose Rizal. Barcelona. 10 Dic. 1889.
 23C. Mariano Ponce key Jose Rizal. Barcelona. 31 Disiembre 1889.
 24C. Jose Rizal key Mariano Ponce. Paris. 3 Enero 1890.
 25C. Marcelo H. Del Pilar key Piling Kaibigan (Jose Rizal). Madrid. 12 Febrero 1890.
 26C. Marcelo H. Del Pilar key Piling Kaibigan (Jose Rizal). Madrid. 28 Febrero 1890.
 27C. Jose Rizal key Piling Abay (Marcelo H. Del Pilar). Bruselas. 28 Mayo 1890.
 28C. Jose Rizal key Piling Kaibigan (Mariano Ponce). Bruselas. 26 Mayo 1890.
 29C. Jose Rizal key Piling Kaibigan (Marcelo H. Del Pilar). Bruselas. 28 Mayo 1890.
 30C. Mariano Ponce key Jose Rizal. Barcelona. 2 Junio 1890.
 31C. Jose Rizal key Mariano Ponce. Bruselas. 4 Junio 1890.
 32C. Marcelo H. Del Pilar key Piling Kaibigan (Jose Rizal). Madrid. 8 Junio 1890.
 33C. Jose Rizal key Marcelo H. Del Pilar. Bruselas. 11 Junio 1890.
 34C. Mariano Ponce key Jose Rizal. Barcelona. 24 Junio 1890.
 35C. Mariano Ponce key Jose Rizal. Barcelona. 14 Julio 1890.
 36C. Jose Rizal key Mariano Ponce. Bruselas. 18 Julio 1890.
 37C. Jose Rizal key Marcelo H. Del Pilar. Bruselas. 18 Julio 1890.
 38C. Jose Rizal key Marcelo H. Del Pilar. Bruselas. 20 Julio 1890.
 39C. Jose Rizal key Mariano Ponce. Bruselas. 29 Julio 1890.
 40C. Matias Belarmino key Jose Rizal. Calamba, Laguna. 8 Octubre 1890.
 41C. Luis Habaña key Jose Rizal at Marcelo H. Del Pilar. Calamba, Laguna. Enero 11 1891.
 42C. Nicasio Eigasani key Jose Rizal at Marcelo H. Del Pilar. Calamba. 14 Enero 1891.
 43C. Mariano Ponce key Jose Rizal. Madrid. 4 Febrero 1891.
 44C. Jose Rizal key Mariano Ponce. Villa Eliada, Biarritz. 11 Febrero 1891.
 45C. Jose Rizal key Mariano Ponce. Gante. 24 Agosto 1891.
 46C. Mariano Ponce key Jose Rizal. Madrid. 11 Octubre 1890.
 47C. Laong Laan key La Colonia Filipina de Barcelona. Europa. Fines de Octubre 1891.
 48C. Aristón Bautista key Jose Rizal. Paris. 27 Enero 1892.
 49C. Sixto Lopez key Jose Rizal. Manila. 18 Marzo 1892.
 50C. Aristón Bautista key Jose Rizal. Manila. 16 Abril 1892
 51C. Mariano Ponce key Jose Rizal. Madrid. 11 Mayo 1892.
 52C. Jose Rizal key Mariano Ponce. Hongkong. 15 Junio 1892.
- 1E. Josefa key Jose Rizal. Calamba. Mayo 30, 1890.
 2E. Lucia Rizal key Jose Rizal. Calamba. 30 Mayo 1890.
 3E. Trinidad Rizal key Jose Rizal. Calamba. Mayo 30, 1890.
 4E. Saturnina Rizal key Jose Rizal. Manila. 2 Junio 1890.
 5E. Saturnina Rizal key Jose Rizal. Manila. 6 Septiembre 1890.
 6E. Jose Rizal key Maria Rizal. Hongkong. 28 Disiembre 1891.
 7E. Jose Rizal key Lucia Rizal. Dapitan. 5 Abril 1893.
 8E. Jose Rizal key Maria Rizal. Dapitan. 12 Febrero 1895.
 9E. Jose Rizal key Maria Rizal. Dapitan. 21 Noviembre 1895.
 10E. Jose Rizal key Maria Rizal. Dapitan. 18 Disiembre 1895.
- 1F. Ciriaco Bausa. "Sa Aquing Bayan." *Ang Kaibigan ng Bayan*. Navotas 9 Pootubre.
 2F. "Biguian Natin ng Panahon ang Panahon." *Ang Kaibigan ng Bayan*. Barasoain. Blg. 2 14 Octubre 1898.
 3F. Hermohenes Reyes. "Dapat Ilagan." *Ang Kaibigan ng Bayan*. Barasoain. Blg. 2. 14 Octubre 1898.

Bibliografi

- Ang Kaibigan ng Bayan. 1898. Taon I, bilang 2 Barasoain. 14 Octubre 1988.
 Corres pondencia Epistolar. 1961 Comision Nacional del Cemtenario de Jose Rizal Manila.
 Ocampo, Ambeth R. 1989. Mga Liham ni Andres Bonifacio kay Emilio Jacinto at ang Tala ni Gregoria de Jesus ukol sa Pagdakip at Pagbaril kay Andres Bonifacio.
 Rizal, Jose. 1890. Sobre la Nueva Ortografia de la lengua Tagalog. La Solidaridad, 15 Abril 1890.
 _____. 1893. Estudio Sobre la lengua Tagala. La Patria Manila. Disiembre 30, 1899.
 Taylor, John R.M. 1971-73. The Philippine Insurrection Against the United States. A Compilation of Documents with Notes and Introduction 5V. Pasay City: Eugenio Lopez Foundation.